

**SCHYLKOWONEOLITYCZNY POCHÓWEK NA STANOWISKU X W ZĄBIU,
GM. STAWIGUDA, POW. OLSZTYN, WOJ. WARMIŃSKO – MAZURSKIE
(Pl. 23-26)**

Podczas prowadzonych jesienią 1999 roku prac wykopaliskowych na stanowisku X w Ząbiu¹ /Fig. 1/ pod warstwą kulturową odkryto, zniszczoną częściowo jamę grobową, w obrębie której znajdowała się górna część szkieletu młodego mężczyzny. Obiektowi temu nadano numer 78 /Fig. 2/.

Stanowisko odkryte zostało w 1994 roku w trakcie badań powierzchniowych, przeprowadzonych w ramach programu AZP w obrębie arkusza 26 - 61, przez A. Mackiewicza z Olsztyna. Położone jest ono przy południowo zachodnim brzegu jeziora Łańskiego na piaszczystej wyspie o powierzchni ok. 3,5 ha, połączonej obecnie z lądem wąskim silnie zalesionym, bagnistym przesmykiem. Wyspa składa się z dwóch pozbawionych drzew wyniesień: południowego, większego, wznoszącego się około 130 m n.p.m. i 4 m nad poziom lustra wody jeziora, oraz północnego, mniejszego, wysokiego na około 129 m n.p.m. i przewyższającego lustro jeziora o 3 m. Obydwa wyniesienia oddzielone są od siebie torfowo – piaskowym pasem, szerokim na około 30 m, który jest częścią bagniska łączącego dzisiaj wyspę z lądem, nieco tylko bardziej suchym i wyniesionym mniej niż 0,5 m nad poziom jeziora. Istnieje, zatem znaczne prawdopodobieństwo, że pierwotnie mogły to być dwie blisko siebie położone wyspy: mniejsza północna i większa południowa. Prowadzone w Ząbiu od 1997 roku badania wykopaliskowe² skupiają się głównie na południowym, większym wyniesieniu.

Pewna część wzmiankowanej wyżej jamy grobowej (głównie północno-wschodnia i zachodnia) uległa zniszczeniu /Fig. 3/. Stwierdzono, że naruszyły ją dwa obiekty zaliczane do kultury kurhanów zachodniobałtyjskich oznaczone numerami 76 i 78a. Obiekt nr 76 zniszczył grób od strony północno-wschodniej uszkadzając czaszkę. W części jego wypełnika, która bezpośrednio naruszała obiekt nr 78 znaleziono tylko materiały związane z pochówkiem (fragmenty czaszki, jedną zawieszkę oznaczoną literą A oraz małą grudkę ochry). Drugi z wczesnożelaznych obiektów (nr 78a) naruszył grób od

strony zachodniej. Zniszczył on zapewne część klatki piersiowej, miednicę i większość kości nóg szkieletu (w jego wypełniku znaleziono mały fragment zebra). Pozostałości grobu, które zostały odkryte, nie pozwalają w jednoznaczny sposób na określenie jego pierwotnej formy. Zarys zachowanego odcinka jamy grobowej czytelny był na poziomie około 129,30 m n.p.m. i zbliżony był do nieregularnego prostokąta z zaokrąglonymi narożnikami. Wzdłuż profilu A-B zachowany odcinek jamy miał długość około 0,80 metra. Natomiast jej szerokość wynosiła około 0,70 metra. Obserwowany wzdłuż profili C-D przekrój pionowy wykazywał kształt niecki o miąższości około 15-20 centymetrów. Wypełnik obiektu składał się z jasnoszarej, grudkowatej ziemi o małej spoistości, przemieszanej z piaskiem gliniastym oraz grudkami gytii. Obiekt nr 78 wkopany był w zbitą warstwę żółtoszarych drobnoziarnistych piasków pochodzenia wodno-lodowcowego.

W środkowej części jamy grobowej spoczywała górna część szkieletu młodego mężczyzny. Kości były silnie rozdrobnione i pokryte nalotem wapiennym. Pierwotne ułożenie szkieletu jest trudne do określenia, wydaje się jednak, że zmarły leżał na lewym boku w pozycji skurczonej lub częściowo wyprostowanej z głową skierowaną na wschód i twarzą na południe. W chwili śmierci miał około 18-20 (25) lat.³ Był zdrowy, mocnej budowy i prawdopodobnie wysoki. Należał do odmiany białej (najprawdopodobniej był to armenoid). Miał niskie, silnie pochylone czoło. Łuki nadczołowe miał mocno zaznaczone. Z wielkością łuków wyraźnie kontrastują małe wyrostki sutkowate, które sugerują delikatne rysy twarzy /Fig. 4/.

W jamie grobowej, wokół szkieletu odkryto:

1. Puchar zachowany i zrekonstruowany w około 80 % /Fig. 5.1/ nieco zdeformowany i popękany wskutek nacisku ziemi. Jest to naczynie o esowatym profilu ze zbliżonym do kulistego brzuścem, wysoką, lekko rozchyloną szyjką o krawędzi wylewu zachylonej oraz z wyraźnie wyodrębnionym płaskim dnem. Zdobiony na szyjce ornamentem jedenastu poziomych, mniej więcej

¹ W sektorze III na arze 71 w ćw. D.

² Autorzy serdecznie dziękują dr. A. Walusiowi, pod którego kierownictwem prowadzone są prace za udostępnienie materia-

łów oraz dokumentacji z badań wykopaliskowych.

³ Analizę antropologiczną wykonał dr hab. K. Piasecki z IA UW.

równoległych odcisków pojedynczego prawoskrętnego sznura oraz rzędem owalnych dołków zaraz pod wylewem. W górnej części brzuśca, pod odciskami sznura, na pucharze znajduje się podwójny wątek pionowych, klinowatych odcisków stempelka. Masa ceramiczna posiada domieszkę drobno i średnioziarnistego tłucznia kamiennego. Obydwie powierzchnie ścianek, wyrównywane i szorstkie, noszą ślady wygładzania i przecierania. Wypał dobry, barwa naczyń zewnętrzna jasnobrązowa, wewnętrzna brązowa miejscami szara i ciemnoszara. Przełom zwarty, dwubarwny jasnobrązowo–ciemnoszary. Puchar po zdeponowaniu w grobie w wyniku działania czynników naturalnych został pokryty nalotem wapiennym. Prawdopodobnie przez dość długi okres zalegał on na małej głębokości, w strefie przemywania i przemarzania. W grobie znajdował się on przy czaszce po stronie południowo-wschodniej. Wymiary: wysokość – około 14 cm, średnica wylewu – około 13 cm, średnica brzuśca – około 12,5 cm, średnica dna – około 6,5 cm. Przeciętna grubość ścianek – 6,5 mm, tylko dno i część przydenna jest odpowiednio masywniejsza.

2. Cztery zawieszki z poroża⁴ z przewierconymi otworami (w części cieńszej zabytku) przypominające zawieszki z zębów zwierzęcych. Surowcem, z którego wykonano te zawieszki było najprawdopodobniej poroże jelenia (jego część zbita). Było ono cięte zapewne po zmiękczeniu aż do nadania kształtu. Powierzchnia zawieszek była wygładzana, ale tylko w niewielkim stopniu na części rozszerzonej. Otwory były wiercone z jednej strony. Jedna z nich (oznaczona literą A) została odkryta w wypełnisku obiektu nr 76 lecz nie ulega wątpliwości, że wchodzi ona w skład zespołu. Reszta zawieszek znaleziona została w okolicach szyi.

Wymiary:

- zawieszka A, długość – 22 mm,
średnica otworu – 2 mm /Fig. 5.3/,
- zawieszka B, długość – 18 mm,
średnica otworu – 2,5 mm /Fig. 5.5/,
- zawieszka C, długość – 25 mm,
średnica otworu – 2 mm /Fig. 5.2/,
- zawieszka D, długość – 18 mm,
średnica otworu – 1,8 mm /Fig. 5.4/.

3. Przedmioty krzemienne. Wszystkie odkryto przy pucharze.

- a. Mały, smukły⁵ drapacz /Fig. 5.6/ z krzemienia

narzutowego bałtyckiego o drapisku silnie zakolonym, wysokim. Retusz stromy, obejmujący także boki narzędzia. Wykonany z odłupka o surowej piętce i wyraźnym, wypukłym sęczku. Tył narzędzia łuskany płasko dla łatwiejszego mocowania w oprawie. Długość 30 mm, szerokość 15 mm.

- b. Mały, smukły odłup /Fig. 5.9/ z krzemienia narzutowego bałtyckiego, o wyraźnym, wypukłym sęczku i zaprawionej piętce, odbity z rdzenia jednopiętowego. Długość 28 mm, szerokość 16 mm.
 - c. Łuszczyk /Fig. 5.7/, lekko podgięty. Krzemień narzutowy bałtycki. Długość 27 mm, szerokość 14 mm.
 - d. Krępa łuska /Fig. 5.8/ z krzemienia czekoladowego?⁶
4. Mała grudka ochry (getyt/hematyt). Nie można w jednoznaczny sposób stwierdzić, czy jest ona pochodzenia naturalnego, czy sztucznego. Została ona odkryta w wypełnisku obiektu nr 76 lecz wydaje się, że wchodziła również w skład zespołu.
 5. Kilka kręgów rybich,⁷ fragmenty muszli małży i muszli ślimaków.

Zachowany inwentarz grobu pozwala na pewne wnioski w zakresie przynależności kulturowej tego obiektu, obciążone jednak faktem znacznego uszkodzenia i związanego z tym potencjalnego zdekompletowania wyposażenia pochówku.

Ornament naczyń (owalne i klinowate odciski stempelka oraz odciski sznura) i kształt (zachyłona do wewnątrz krawędź wylewu) pucharka uznawane są między innymi za cechę charakterystyczną dla ceramiki kultury niemeńskiej, a w pewnym stopniu także rzucewskiej. Poza tym ogólne proporcje pucharka jak i inne cechy bardzo przypominają również puchary kultury złockiej i puchary typu IIb⁸ kultury ceramiki sznurowej.

Zawieszki znalezione na st. X w Ząbiu mają w Polsce najbliższe analogie w kulturze złockiej (w jej najmłodszej fazie)⁹ oraz w młodszych zespołach kultury ceramiki sznurowej.¹⁰ Złockie zawieszki różnią się jedynie od omawianych surowcem. W tej kulturze wykonywane są one głównie z kości. Poza terenami Polski podobne zawieszki znane są z kultury grobów katakumbowych, gdzie wykonywane były z miedzi i brązu.¹¹

Zespół krzemienno towarzyszący pochówkowi jest niestety bardzo ubogi jednak zarówno pod względem metrycznym, technologicznym jak i surowcowym odpowiada późnoneolitycznym materiałom krzemienno ze stanowiska X w Ząbiu.¹²

⁴ Analizę wykonała prof. dr hab. A. Lasota-Moskalewska z IA UW.

⁵ Proporcje narzędzi oraz półsurowca za: KEMPISTY, WIĘC-KOWSKA 1983: p. 17.

⁶ Wielość przedmiotu uniemożliwia dokładne określenie surowca.

⁷ Jeden krąg rybi odkryty został między skorupami pucharka.

⁸ MACHNIK 1966: pl. XLVIII.

⁹ KRZAK 1970: p. 25, 33, 75, 92, 150.

¹⁰ KEMPISTY 1978: p. 262-263; WŁODARCZAK 1998: p. 34.

¹¹ POPOVA 1955: p. 105.

¹² KARCZMAREK 2000: p. 97-102.

Obecność grudki ochry w obiekcie nr 78 nie jest czymś niezwykłym, ponieważ zwyczaj barwienia ciał zmarłych ochrą, jak i symboliczne wkładanie jej do grobu był znany w kulturach strefy leśnej jak i w kulturze ceramiki sznurowej.¹³

W odniesieniu do formy analizowanego grobu należy przyjąć założenie, że był to najprawdopodobniej płaski grób jamowy bez dodatkowych konstrukcji. Trzeba jednak również dodać, że gdy chodzi o groby położone na szczytach wzniesień, silna erozja (i inne czynniki) mogą spowodować zniszczenie górnych części tych grobów. W związku z tym odkrywane są ich tylko partie przydenne.¹⁴ Pierwotnie szerokość tego obiektu wynosiła najprawdopodobniej około metra a długość około 1,6 metra. Głębokość jamy musiała być stosunkowo niewielka i wynosiła około 40-50 centymetrów. Na Pojezierzu Mazurskim odkryto dotychczas kilkanaście takich grobów. Wiązane są one głównie z kulturą ceramiki sznurowej (faza starosznurowa) bądź zespołem kulturowym „leśno-sznurowym”.¹⁵ Obiekty tego rodzaju na stanowiskach kultury ceramiki sznurowej w innych rejonach naszego kraju odkrywane są równie często jak niszowe, zaś wzajemne proporcje ilościowe obydwu typów są wyrównane. Wśród takich obiektów jedynie w odniesieniu

do kształtów, wymiarów jak i orientacji jamy oraz umieszczonego w niej pochówku widoczne jest wyraźne zróżnicowanie.¹⁶ Wydaje się jednak, że jamowy typ grobu wyposażony w jeden puchar stosowany był w kulturze ceramiki sznurowej i kulturach z nią związanych najprawdopodobniej do chowania dzieci bądź młodych osobników. Także orientacja szkieletu na osi zachód – wschód występuje głównie w grobach tego typu.¹⁷

Ogólny kontekst odkrycia oraz wzmiankowane wyżej cechy zdają się wiązać ten zespół z jakąś grupą łączącą w sobie zarówno cechy „leśne” jak i sznurowe. Istnienie takiej grupy na terenie Warmii i Mazur w schyłkowym neolicie pod koniec III tys. p.n.e. oraz być może we wczesnej epoce brązu jest już od dłuższego czasu sygnalizowane przez różnych autorów.¹⁸ Niestety nie została ona jeszcze bliżej scharakteryzowana. Na tym etapie badań wydaje się więc, że był to najprawdopodobniej jakiś lokalny odłam grupy linińskiej kultury niemeńskiej, będący pod bardzo silnym oddziaływaniem kręgu kultur z ceramiką sznurową. Można mieć tylko nadzieję, że kolejne badania archeologiczne na stanowisku X w Ząbiu przyniosą następne odkrycia, które poszerzą naszą wiedzę o schyłkowym neolicie na tych terenach.¹⁹

¹³ OKULICZ 1973: p. 117

¹⁴ MACHNIK 1966: p. 58-59.

¹⁵ OKULICZ 1973: p.105-118.

¹⁶ MACHNIK 1966: p. 57-59; 1979, p. 395; ŚCIBIOR J., ŚCIBIOR J. M. 1990: p. 157-201; 1992: p. 99-108.

¹⁷ KEMPISTY 1978: p. 271-274, 279-283, 292-294, 387; 1989: p. 262-300.

¹⁸ OKULICZ 1973; DĄBROWSKI 1997; ŁAPO, OSSOWSKI 1999: p 312.

¹⁹ W roku 2000 na stanowisku X w Ząbiu zostały odkryte kolejne pochówki.

THE LATE NEOLITHIC GRAVE FROM ZĄBIE, SITE X (STAWIGUDA COMMUNE)

SUMMARY

Site X in Ząbie is located on a sandy island in the south-eastern part of the Łańskie Lake (nowadays connected with the land with a swampy passage). The island consists of two mounds. Excavations at the site, which have been carried since 1997, have been concentrated on the southern, bigger mound.

A partly destroyed pit grave was exposed in 1999. It was detected that two Early Iron age pits had been cut into the north-eastern and western parts of the grave. In result of it only bones constituting the torso remained intact. The grave pit was originally of rectangular shape with rounded corners, and trough-like in its section. According to anthropological examination we are dealing with a skeleton belonging to male adolescent (aged 18-25), of white race (armenoid), of a strong physique, and without traces of any diseases. The most likely the body was buried in flexed position, on its left side, with the head to the east, and faced to the south.

Findings coming from grave are as follows:

- a beaker bearing an impressed ornamentation

(complex motif consisting of a cord impression and two belts with geometrical impressions, one of triangle and the other of ovoid shape);

- four pendants of horn, imitating animal teeth;
- four flint objects: an end-scraper and three flakes of different size;
- a small-sized lump of ochre;
- some fragments of fish backbone.

On the basis of stylistic and technological features, one can date this assemblage as early as the Late Neolithic age period. However, the question of cultural affinity is more problematic. It reveals both characteristics of the "corded ware" horizon as well as of the "forest" Neolithic zone, with particular indication to the Neman Culture in case of the latter. At the present state of research, it is reasonable to suppose that the grave represents a kind of regional, Late Neolithic unit of the Neman culture being under the strong influence of the "corded ware" horizon.

Translated by Łukasz Rutkowski

Literatura

DĄBROWSKI J.

1997 *Epoka brązu w północno – wschodniej Polsce*, Białystok.

KARCZMAREK P.

2000 *Materiały neolityczne pozyskane podczas badań wykopaliskowych w sezonach 1997 i 1998 na stanowisku X w Ząbiu, gm. Stawiguda, woj. warmińsko – mazurskie*. Praca mgr w maszynopisie I.A.U.W.

KEMPISTY A.

1978 *Schyłek neolitu i początek epoki brązu na wyżynie Małopolskiej w świetle badań nad kopcami*, Olsztyn.

1989 *Kultura ceramiki sznurowej*, [in:] Kmiecński J. ed., *Pradzieje ziem polskich, vol. I, cz. I. Epoka kamienna*, Warszawa.

KEMPISTY E., WIĘCKOWSKA H.

1983 *Osadnictwo z epoki kamienia i wczesnej epoki brązu na stanowisku 1 w Sośni, woj. łódzkie*, Wrocław.

KRZAK Z.

1970 *Cmentarzysko kultury złockiej „Nad Wawrem” w Złotej*, Wrocław.

ŁAPO J. M., OSSOWSKI W.

1999 *Podwodne badania archeologiczne na osadzie w Sztynorcie Dużym, stan. 5 „Kurka”, gm. Węgorzewo, woj. warmińsko – mazurskie*, SprawA 51, p. 299-318.

MACHNIK J.

1966 *Studia nad kulturą ceramiki sznurowej w Małopolsce*, Wrocław.

1979 *Krąg kulturowy ceramiki sznurowej*, in: W. Hensel, T. Wiślański eds, *Prahistoria ziem polskich vol. II Neolit*, Wrocław.

OKULICZ J.

1973 *Pradzieje ziem pruskich, od późnego paleolitu do VII w. n.e.*, Wrocław.

POPOVA T. B.

1955 *Plemienia katakombnej kultury*, Moskwa.

ŚCIBIOR J, ŚCIBIOR J. M.

1990 *Sandomierz 78 – wielokulturowe stanowisko z przełomu neolitu i epoki brązu. Badania ratownicze w 1984 roku*, SprawA 42, p. 157-199.

1992 *Grób Kultury Ceramiki Sznurowej na stanowisku 59 w Złotej*, SprawA 44, p. 99-108.

WŁODARCZAK P.

1998 *Chronologia absolutna grupy krakowsko-sandomierskiej kultury ceramiki sznurowej na podstawie danych z cmentarzyska w Żernikach Górnych*, SprawA 50, p. 19-42.

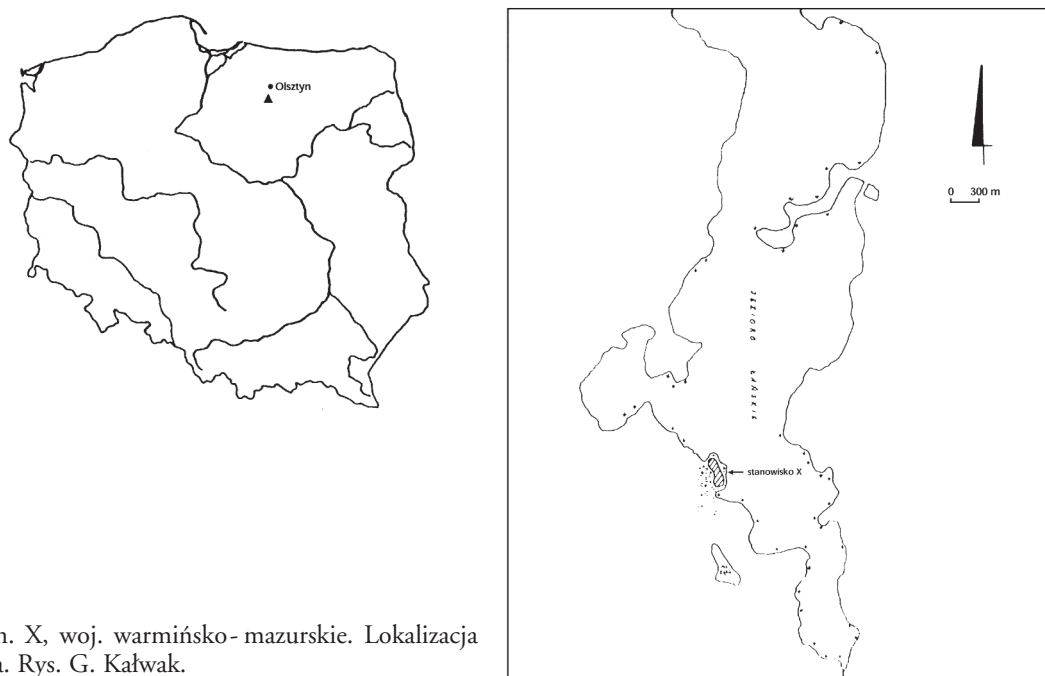

Fig. 1. Ząbie stan. X, woj. warmińsko-mazurskie. Lokalizacja stanowiska. Rys. G. Kałwak.

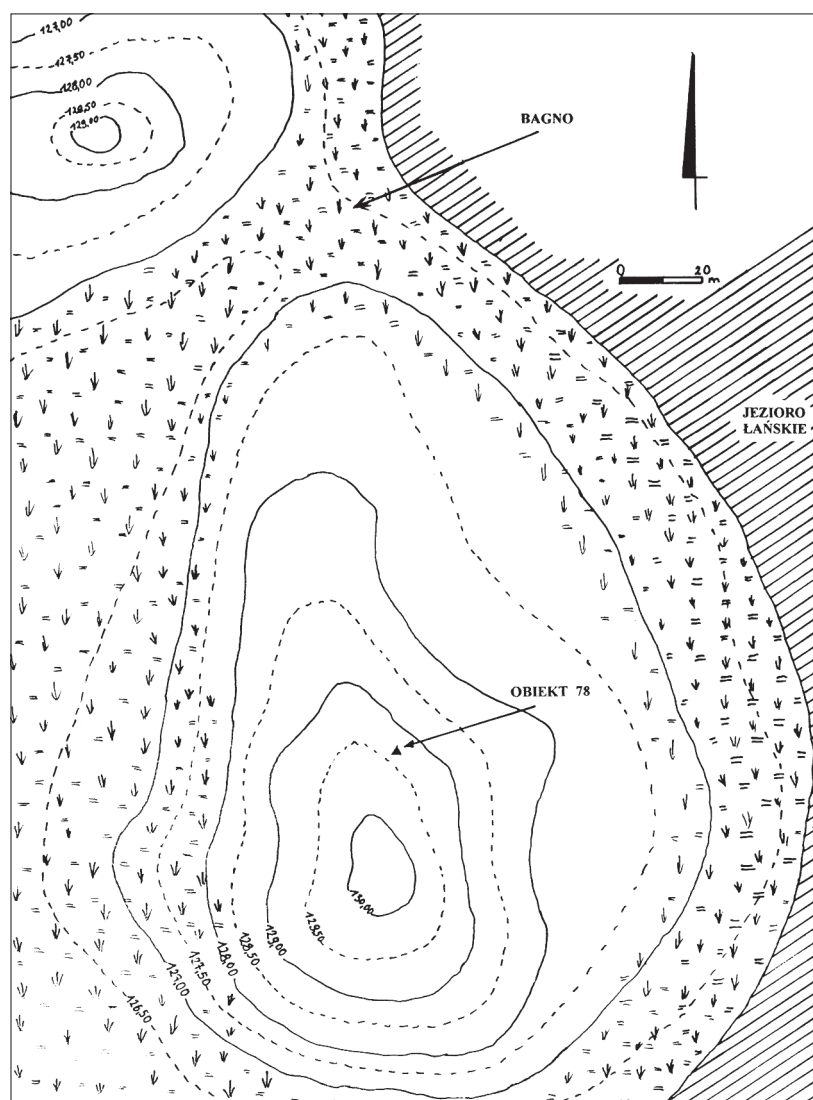

Fig. 2. Ząbie stan. X, woj. warmińsko-mazurskie. Lokalizacja obiektu nr 78. Rys. D. Manasterski.

PLANSZA 24

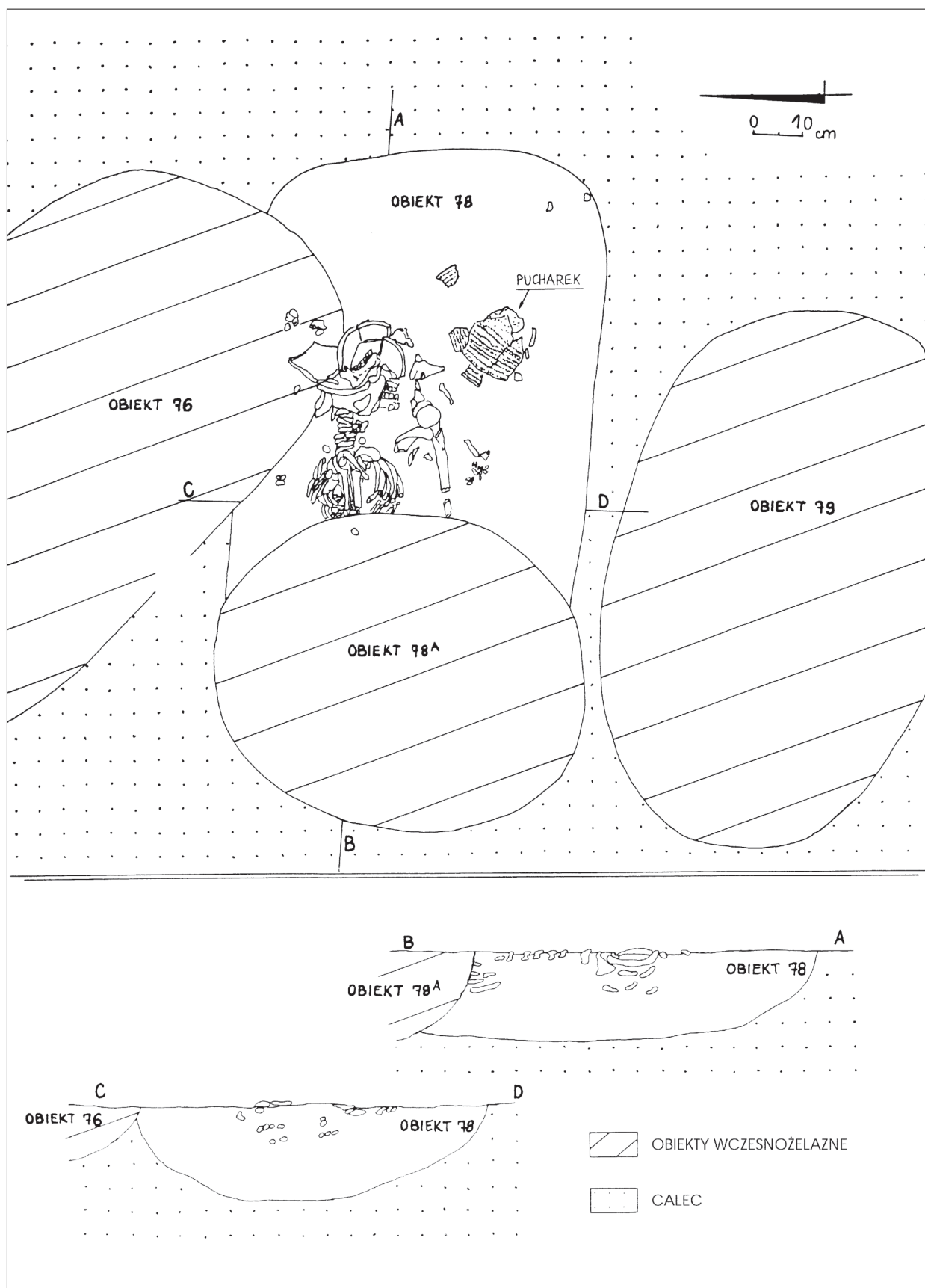

Fig. 3. Ząbie stan. X, woj. warmińsko-mazurskie. Plan i profile obiektu nr 78. Rys. D. Manasterski, G. Kałwak.

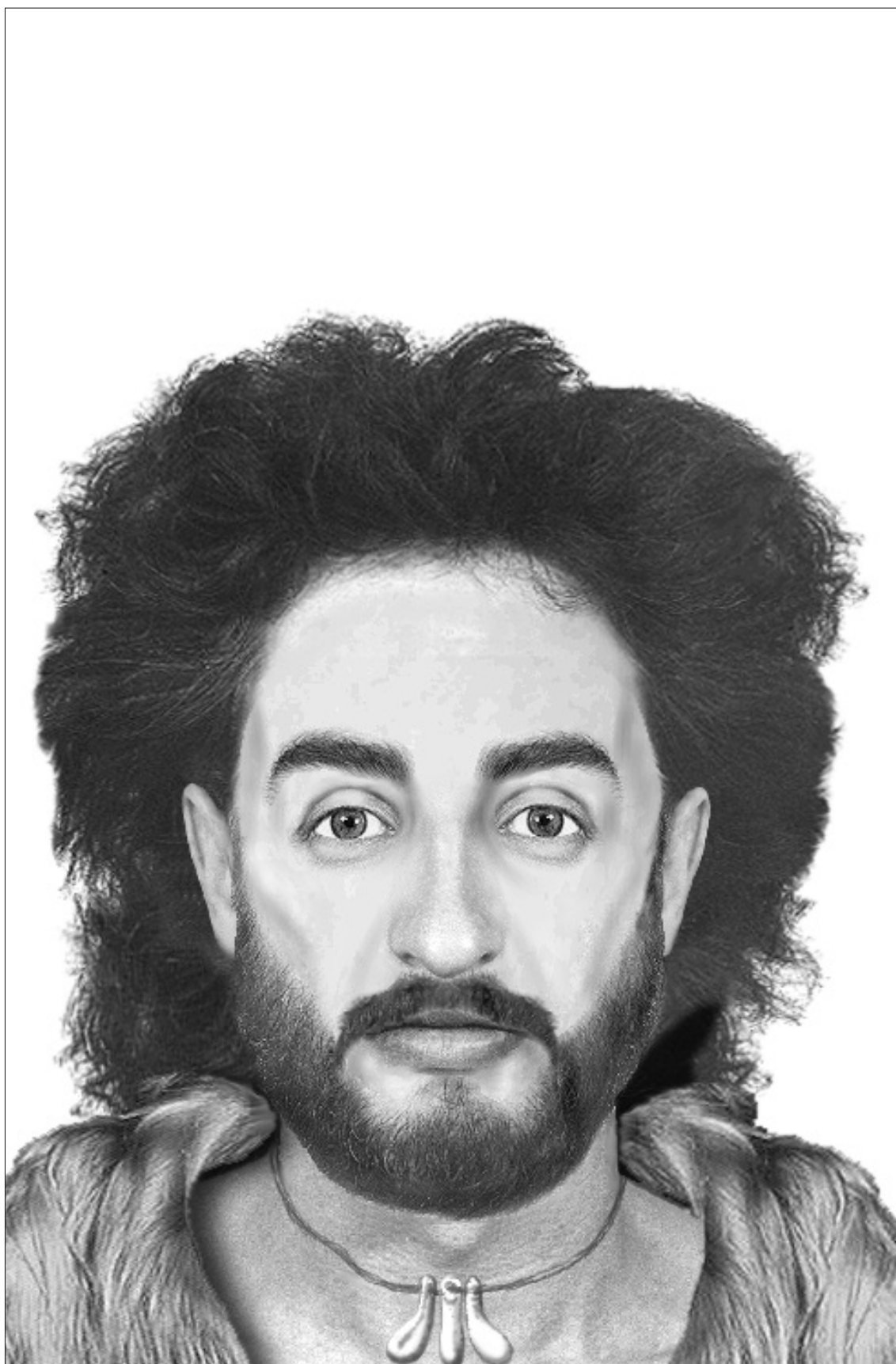

Fig. 4. Ząbie stan. X, woj. warmińsko-mazurskie. Rekonstrukcja twarzy mężczyzny odkrytego w obiekcie nr 78. Opracował D. Zajdel.

PLANSZA 26

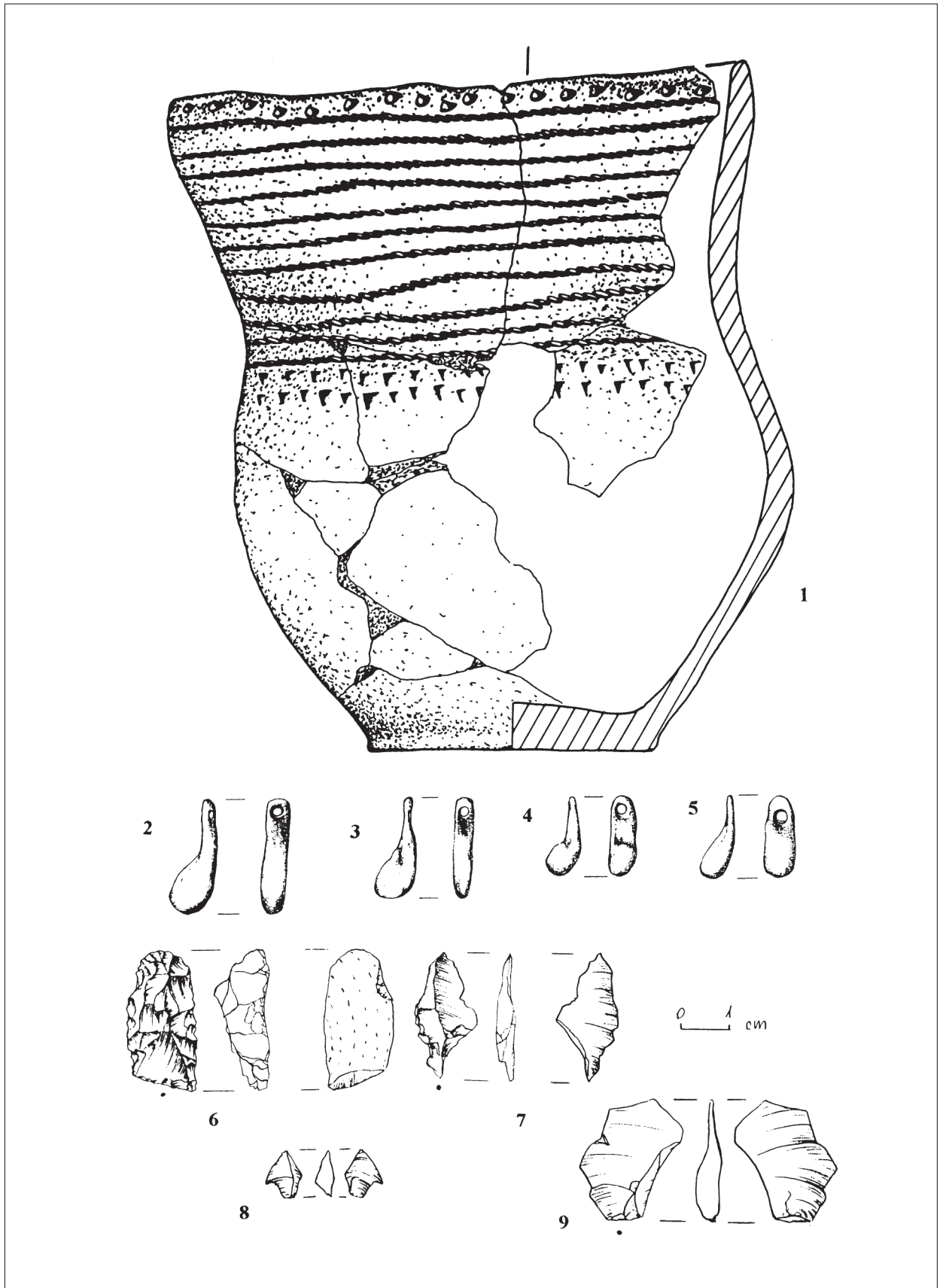

Fig. 5. Żąbie stan. X, woj. warmińsko-mazurskie. Inwentarz obiektu nr 78: 1 – pucharek; 2-5 – zawieszki; 6-9 – krzemienie. Rys. D. Manasterski, R. Maskowicz.